

ЛАНДШАФТНА АРХІТЕКТУРА І ДЕКОРАТИВНЕ САДІВНИЦТВО

УДК 712.253:168.522

КОМПОЗИЦІЙНЕ ТА ІДЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ПАРКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Н. В. ГАТАЛЬСЬКА, кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
кафедра ландшафтної архітектури та садово-паркового будівництва
**Національний університет біоресурсів і природокористування
України**

E-mail: gatalska@ukr.net

Анотація. У статті наведено результати аналітичних досліджень щодо питання місця та ролі об'єктів культурної спадщини в композиційній структурі паркової території та взаємозв'язку їхнього ідеологічного контексту з тематикою парків. Залежно від особливостей формування об'єкта культурної спадщини та його значення в сучасній композиційній та інформаційній структурі паркової території, в межах якої він розташований, зроблено розподіл об'єктів культурної спадщини на три категорії. До першої віднесено об'єкти, створення яких передувало закладанню парку або відбувалося одночасно й визначило особливості його формування (функції, тематику, композиційну структуру). Другу групу формують об'єкти культурної спадщини, які з'явилися після формування парку, з урахуванням його функціонального призначення, тематики та композиційної структури. Третя категорія охоплює об'єкти, які були включені у паркову територію без урахування його функціонального призначення, не пов'язані з його тематикою або суперечать їй та ідейно не вписуються в композиційну структуру. Відповідно до запропонованого розподілу, проаналізовано об'єкти культурної спадщини, які розміщені в межах парків м. Києва, та виявлено, що найціннішими в контексті композиційного та ідеологічного значення на сучасному етапі є об'єкти культурної спадщини першої категорії.

Ключові слова: культурна спадщина, композиційна структура, паркове середовище.

Актуальність. Парки центральної частини міста є складовою історично сформованого ядра, відіграють важливу роль у формуванні його силуету і мають важливе культурно-історичне значення. Своєю чергою, до найважливіших культурно-історичних і туристичних ландшафтних об'єктів можна віднести історичні та меморіальні парки, більшість з яких у межах Києва є об'єктами культурної спадщини України національного та місцевого значення, належать до природо-заповідного фонду в категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Локалізацію наведених

об'єктів у центрі міста зумовлено історичними, соціо-культурними та політичними факторами.

Зокрема, меморіальний парк, як правило, розміщують відповідно до монументальної пропаганди в різних планувальних елементах міста за принципом найефектнішого подання та вирішення естетичних та ідейних завдань. Виділення меморіального простору з міського середовища (або його організація в природному ландшафті на місцях пам'ятних подій) визначає, перш за все, функціональна побудова, яка підпорядкована ідеї просторового розкриття образів меморіалу [8]. Візуальні зв'язки з містом набувають характеру зовнішніх – місто сприймається від меморіалу як навколишній пейзаж. Пам'ятник, його архітектурна вертикаль, підкреслена рельєфом обраної ділянки, стає просторовим орієнтиром у місті, центричність простору фокусує увагу, а симетрія додає урочистості. Яскравими прикладами є монумент «Батьківщина-Мати» на території Печерського ландшафтного парку, обеліск Вічної Слави та «Свіча пам'яті» в межах парку Вічної Слави в Києві.

Розміщення історичних парків центральної частини Києва зумовлено розвитком архітектурно-планувальної структури міста (парк ім. Т. Шевченка) [8], а також будівництвом палацово-паркового комплексу для імператриці Єлизавети Петрівни (друга половина XVIII ст.), який займав територію нинішніх Міського саду, Хрещатого парку та стадіону «Динамо» [1]. Окрім того, важливим аспектом формування та розвитку парків центральної частини Києва стала загальноєвропейська тенденція створення громадських парків, що як масове явища розпочалася у XVIII ст. [10], а в межах столиці набула розквіту у другій половині XIX – на початку XX ст. Зокрема, наприкінці XIX ст. Царський сад перейшов у володіння Думи, яка здавала окремі ділянки в оренду. Таким чином виникли Сад Купецького зібрання [1] (за іншими даними, «Сад при клубі купецьких дворів» [10]) – нині Хрещатий парк і «Шато де Флер» (частина парку за будівлею нинішньої філармонії і територія стадіону «Динамо» ім. В. В. Лобановського) [1]. Окрім того, поряд із переданням приватних садів громаді, у цей період формуються ландшафтні об'єкти, одразу орієнтовані як громадські – Маріїнський парк, парк ім. О. Пушкіна, Володимирська гірка [7; 11].

Важливим аспектом розвитку як історичних, так і меморіальних парків Києва є постійна трансформація їхнього середовища, додавання нових компонентів монументального мистецтва, які вплинули на сучасну композиційну структуру паркового простору. Значна частини творів монументального мистецтва, пам'яток історії, науки та техніки розміщені в межах меморіальних та історичних парків, є об'єктами культурної спадщини, мають важливе історичне, архітектурне та культурне значення. Відповідно, актуальним є аналіз особливостей їхнього формування та композиційне значення у сучасній структурі паркового середовища.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питання особливостей дослідження об'єктів культурної спадщини узагальнено в роботі В. Sowinska-Swierkosz [24], в якій автор аналізує показники культурної

спадщини, які використовують для її аналізу, що впливає на їх формування, а також показники, які доцільно використовувати у дослідженнях. До факторів, що визначають вибір показників, за якими оцінюють об'єкти культурної спадщини, належать особливості формування об'єкта, мета дослідження, кваліфікація дослідника, наявність дослідних даних. До корисних показників, на які варто звертати увагу, автор відносить екологічну якість, економічну значущість, соціальну підтримку, візуальну та просторову якість середовища. Поряд із тим автор наголошує на тому, що немає єдиної системи показників культурної спадщини [24].

Важливим для меморіальних та історичних парків центральної частини міста, на нашу думку, є показники уявлюваності, наведені A. Ode, M. S. Tveit і G. Fry [22], теоретичною основою виділення яких є праці R. B. Litton [19], K. Lynch [21], S. Bell [13]. До показників уявлюваності автори відносять дві групи якісних характеристик об'єкта:

- наявність ефектних, унікальних елементів, зокрема історичних [18];
- точки огляду, зокрема щільність їх розміщення [15; 22].

Окрім того, A. Ode, M. S. Tveit і G. Fry [22] окремо виділяють історичність як важливий аспект дослідження ландшафту, який описує ступінь історичної безперервності та багатство ландшафту. Історична безперервність відображається візуальною наявністю різних часових шарів, а історичне багатство зосереджується на кількості та різноманітності культурних елементів. Важливість історичних пейзажів і ландшафтно-історичної спадщини підкреслювали кілька дослідників [20; 14]. Поряд із тим наведені вище дослідження сфокусовані на вивченні матеріального аспекту об'єктів культурної спадщини, що, на нашу думку, обмежує розуміння культурно-історичного значення та ідеологічного контексту пам'яток.

На важливості аналізу соціальних і культурних процесів, які зумовили формування об'єктів міського ландшафту, наголошує N. Jančović [17], котра розглядає урболандшафт як «культурну конструкцію», фізичні зміни в якій є проявом соціальних процесів, що впливають на формування ландшафту як на матеріальному, так і на абстрактному рівні. Автор вважає архітектуру меморіального парку основним структурним комунікативним елементом території, що «розповідає історію». Матеріальну структуру ландшафту меморіального парку розглядає як вираження соціального, історичного та ідеологічного контексту, аналіз взаємозв'язків якого є не менш важливим аспектом дослідження, ніж вивчення матеріальних об'єктів. Засобом до такого аналізу, на думку автора, є тришаровий метод «деконструкції концепції території», розроблений V. Gregotti [16], який передбачає такі складові:

- аналіз стилістичного та теоретичного зв'язку архітектури із символічним вираженням;
- «діалог із містом» – вивчення матеріальних, соціальних, політичних та культурних обставин;
- опис пам'яті, як індивідуальної, так і колективної.

На понятті «колективної пам'яті» як «типовій характеристиці міських предметів матеріальної культури» наголошує M. Halbwachs [23]. Своєю

чергою, N. Jankovic [17] зауважує, що архітектурна форма меморіального об'єкта, створеного людиною, являє собою матеріалізацію колективної пам'яті. На думку автора, аналіз і формування меморіальних об'єктів крізь призму тришарового методу V. Gregotti [16] сприятиме емоційному зв'язку індивіда з міським середовищем, історичним і культурним минулим власної держави. Відповідно, історичний, соціо-культурний та ідеологічний контексти формування меморіалу, а також аналіз взаємозв'язків його матеріальних компонентів як інформаційної структури є важливими інструментами дослідження міських парків.

Метою є дослідження композиційного та ідеологічного значення об'єктів культурної спадщини на території парків Києва.

Матеріали і методи дослідження. Програма проведення досліджень базується на розроблених науково-методичних підходах оцінювання культурно-історичної цінності парків [2]. Межі та значення пам'яток археології та археологічних об'єктів, розміщених у межах дослідних об'єктів, визначали відповідно до схеми територій і зон охорони пам'яток археології та археологічних об'єктів, розташованих у межах м. Києва [12]. Місце розташування дослідних об'єктів у межах історичних ареалів м. Києва, а також місце та розташування об'єктів культурної спадщини в межах дослідних об'єктів визначали за даними Історико-архітектурного опорного плану м. Києва (коригування) [6]. До документів, які стали основою для визначення статусу об'єктів, належать Історико-архітектурний опорний план м. Києва (коригування) [6], державні реєстри нерухомих пам'яток культури [5; 4]. В контексті опрацювання наведених джерел інформації варто зауважити про суттєві розбіжності щодо статусу об'єктів культурної спадщини. Графоаналітичні дослідження проводили з використанням програмного забезпечення Corel DRAW X6.

Об'єкти дослідження – території парків, в межах яких розміщені об'єкти культурної спадщини.

Результати дослідження та їх обговорення. У результаті аналізу Історико-архітектурного опорного плану м. Києва (коригування) [6] виявлено, що в межах чотирьох історичних ареалів м. Києва розташовані 11 парків, 10 із яких належать до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Три об'єкти розташовані в межах охоронних (буферних) зон об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська Лавра», зокрема: парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення – Володимирська гірка, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення – парк Вічної Слави, а також Печерський ландшафтний парк (рис. 1).

Поряд із тим у межах пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» [4] розміщені такі парки, як Кирилівський гай, Володимирська гірка, Міський сад, Маріїнський, Хрещатий, Аскольдова Могила, парк Вічної Слави, Наводницький, Печерський ландшафтний парк. Ці обставини зумовлюють безпосередній зв'язок об'ємно-просторової структури наведених парків та

ландшафту Київських гір і долини р. Дніпра. В період формування саме природний ландшафт Київських гір визначив особливості композиційної побудови парків, у той час як перетворення паркового простору на сучасному етапі можуть змінити природний пейзаж пам'ятки ландшафту. Найбільший вплив на пейзаж історичного ландшафту Київських гір було здійснено при будівництві меморіальних комплексів, присвячених подіям Другої світової війни – парку Вічної Слави та Національного музею участі України у Другій світовій війні в межах Печерського ландшафтного парку, створених у другій половині XX ст. (див. рис. 1).

Питання доцільності трансформації природного ландшафту з метою формування там об'єктів меморіального характеру має суперечливий характер, проте окремі автори (А. Ode, М. S. Tveit, G. Fry [22]) зауважують на важливості відображення наявності історичної безперервності різних часових шарів.

Гармонійним включенням в історично сформований ландшафт Київських гір вирізняється пам'ятник князеві Володимирі, встановлений у 1853 р. (нині пам'ятка монументального мистецтва національного значення (ох. № 260009-Н)), розміщений у межах парку Володимирська гірка, а також монумент на честь надання м. Києву Магдебурзького права (ох. № 2600351-Н). Останній фактично розміщений на території парку Хрещатий, проте візуально не поєднаний з іншими компонентами паркового простору, що зумовлено рельєфом, та має самостійне ідеологічне і композиційне значення.

Найсуперечливішим монументальним компонентом у межах ландшафту Київських гір можна вважати «Арку дружби народів», розміщену в межах парку Хрещатий, яка завдяки значним розмірам впливає на пейзаж Правобережжя Києва та композиційну структуру парку. Поряд із тим споруду не віднесено до об'єктів культурної спадщини.

Важливим аспектом дослідження культурно-історичного значення парків Києва є аналіз даних щодо розміщення на їхній території об'єктів культурної спадщини, під час якого виявлено, що в межах 13 (із 111 парків) розташовані об'єкти культурної спадщини різних категорій і статусу [9; 4; 6; 5; 3]. Окрім того, відповідно до Переліку пам'яток культурної спадщини та об'єктів культурної спадщини [3] на території парків розміщені чотири щойно виявлені об'єкти культурної спадщини.

У результаті опрацювання наукових джерел і літератури щодо питання дослідження об'єктів культурної спадщини, природних та антропогенних ландшафтів, а також досліджень паркових територій м. Києва, що здійснювалися упродовж 2012–2017 рр., визначено фактори, які визначають композиційні, стилістичні та ідеологічні зв'язки об'єктів культурної спадщини та паркових територій, в межах яких вони розташовані. Передусім, до визначальних факторів варто віднести історичні та соціальні аспекти формування об'єкта культурної спадщини, що зумовили його функцію (як на момент створення, так і на сучасному етапі), абсолютні розміри та відносний масштаб об'єкта як у композиційній структурі паркової території, так і в межах міста загалом.

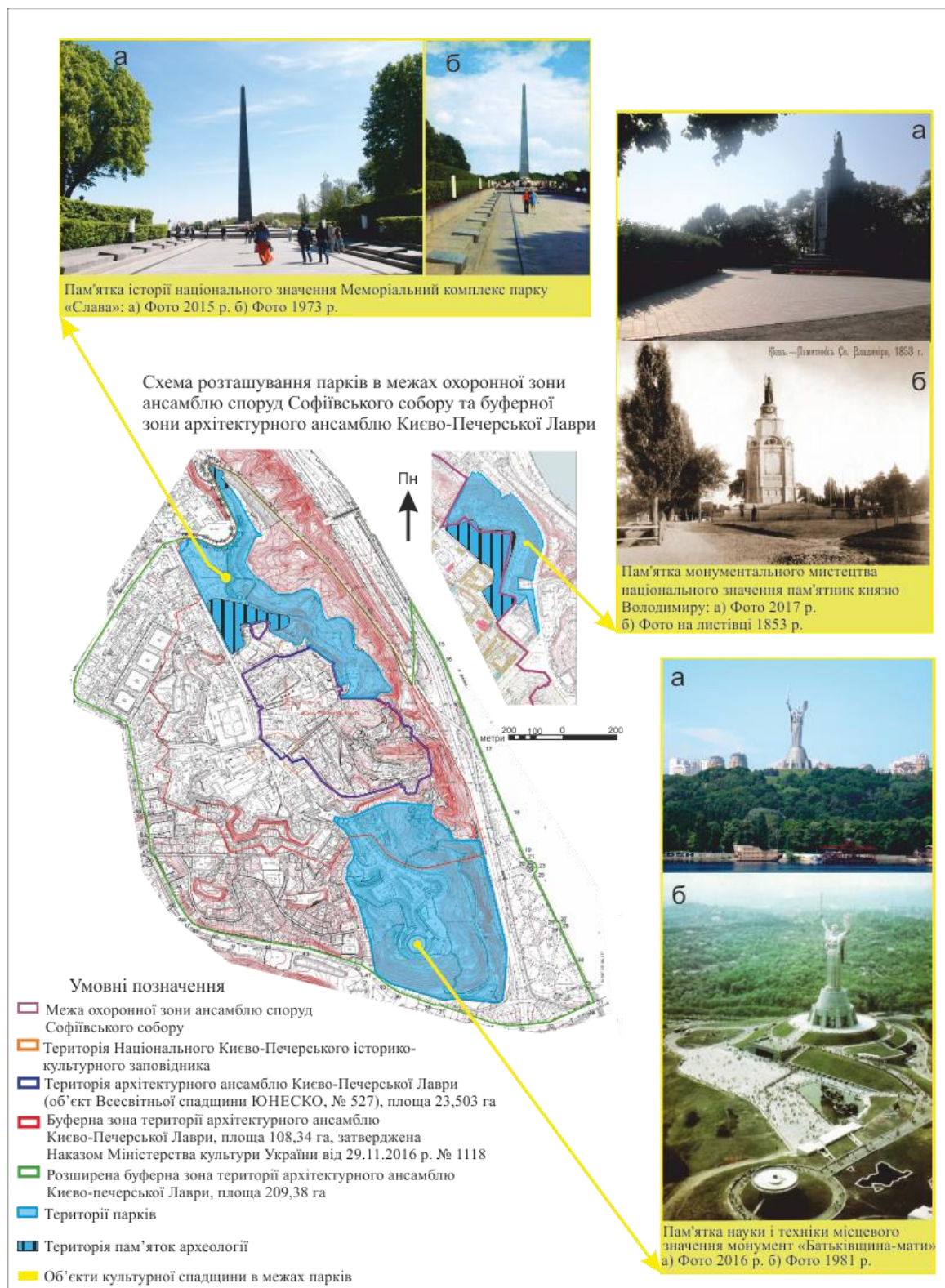

Рис. 1. Схема розташування території парків та об'єктів культурної спадщини в межах охоронних (буферних) зон об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська Лавра»

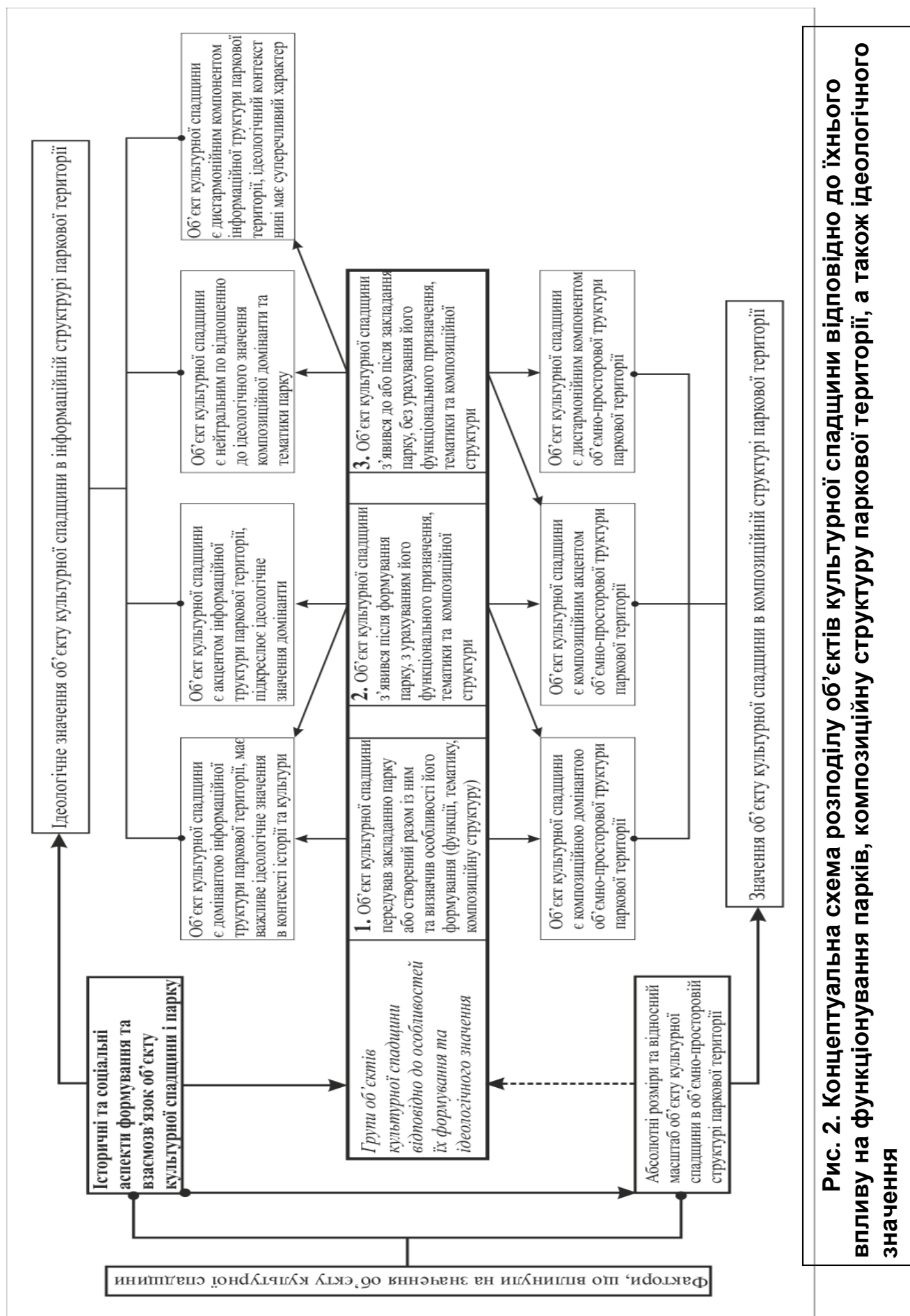

Рис. 2. Концептуальна схема розподілу об'єктів культурної спадщини відповідно до їхнього впливу на функціонування парків, композиційну структуру паркової території, а також ідеологічного значення

На другому етапі дослідження було зроблено розподіл об'єктів культурної спадщини відповідно до їхнього впливу на функціонування парків, композиційну структуру паркової території, а також ідеологічного значення. В результаті було визначено три групи об'єктів (рис. 2). Найважливішими можна вважати об'єкти, віднесені до першої категорії, які визначають матеріальну композиційну структуру, є домінантою інформаційної структури паркової території та мають важливе ідеологічне значення. У межах дослідних парків об'єкти, віднесені до цієї категорії, передували формуванню паркової території, що визначило особливості її формування та функціонування.

Найпершим із дослідних об'єктів, які визначили тематичну спрямованість та композиційну структуру парку, є пам'ятник князеві Володимирі. Незважаючи на те, що роботи, спрямовані на благоустрій схилів, де нині розміщено парк «Володимирська гірка», розпочалися ще у 1840 р., завершеною композиційна структура парку стала після встановлення монументу [8]. Упродовж історії розвитку парку в межах території з'являлися різні архітектурні елементи, однак домінантою як у композиційному, так і в ідеолого-тематичному залишається згаданий пам'ятник.

Поряд із тим унаслідок значної кількості закритих просторів, візуальні зв'язки, наявні на момент формування та розквіту парку, нині порушено, що негативно впливає на загальну композиційну структуру парку, а також зменшує його значення як композиційної домінанти (рис. 3). Як зазначено вище, наймасштабнішим об'єктом, який впливає не лише на внутрішньо-паркову композицію, а й на пейзаж міста, є пам'ятка науки і техніки місцевого значення «Батьківщина-мати» (ох. № 991/1-Кв), яка є частиною меморіального комплексу «Національний музей історії України у Другій світовій війні» на території Печерського ландшафтного парку.

Рис. 3. Пам'ятник князеві Володимирі в однойменному парку: а) на листівці початку ХХ ст.; б) фото 2017 р.

У цьому контексті варто зауважити, що і формування парку зумовлено розміщенням «Батьківщини-мати» – монумента-музею. Відповідно, ця пам'ятка має виняткове композиційне значення не лише для Печерського ландшафтного парку, а й для Правобережжя Києва (див.

рис. 1). Питання ідеологічного контексту є визначальним, як у період формування території навколо монумента-музею, так і на сучасному етапі. Події, яким присвячено меморіальний комплекс, мають загальнодержавне значення, що й обумовило його масштабність та розташування в структурі міста. Майже всі компоненти комплексу були побудовані в один період та утворюють з монументом цілісну об'ємно-просторову структуру як з композиційного, так і з ідеологічного погляду. Поряд із тим, меморіальна зона парку становить лише 24,4 %, натомість прогулянкова та культурно-масових заходів – 60 % та 14 % відповідно. Важливим у контексті аналізу ідеологічного контексту, тематичної сумісності сучасних функцій парку та меморіального комплексу є сезонні заходи розважального характеру, які постійно організовують у межах парку, що суперечить тематичній спрямованості.

До об'єктів, формування яких пов'язано із розміщенням на їхній території пам'яток науки та техніки, належить парк «Моряків», який було організовано після встановлення 30 липня 1967 р. на Рибальському острові монітора «Железняков» (нині пам'ятка історії, науки і техніки національного значення, ох. № 260062-Н). Монумент є композиційною домінантою парку та прямим засобом вираження його ідейного навантаження (рис. 4).

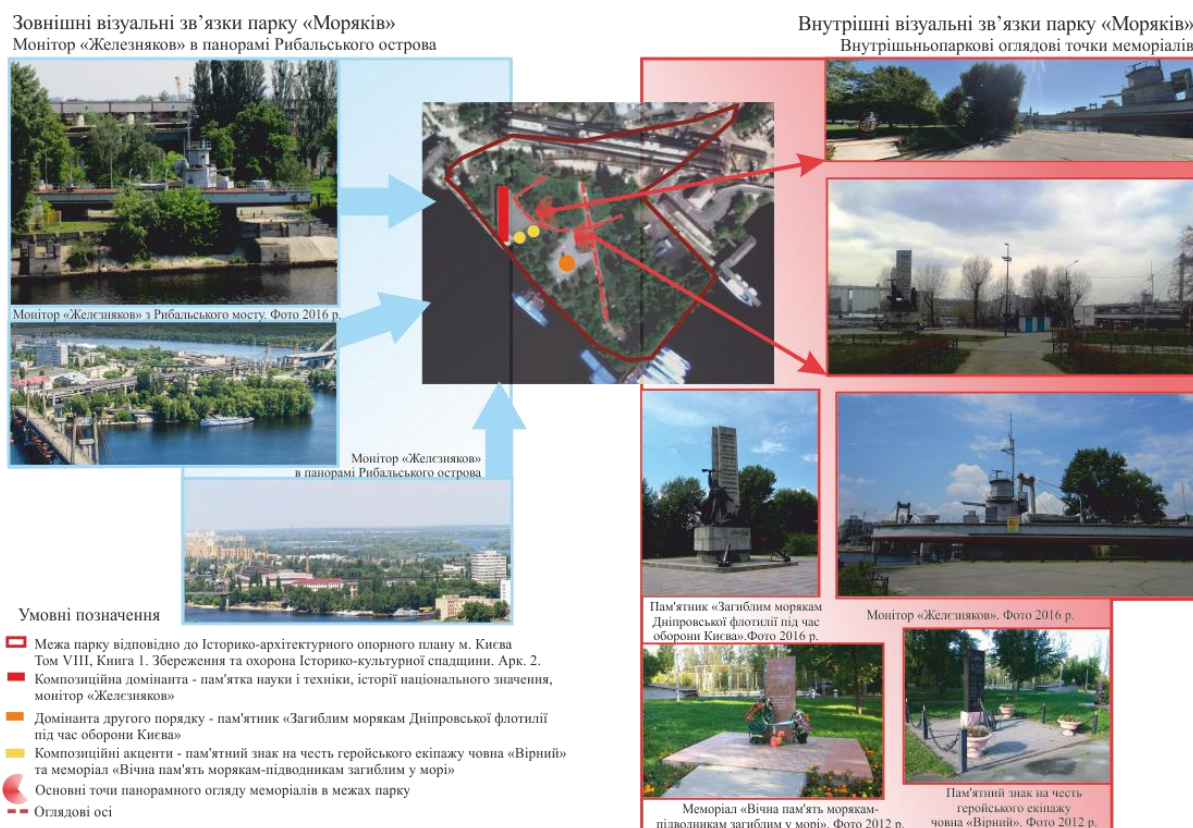

Рис. 4. Аспекти аналізу композиційного значення монітора «Железняков» в об'ємно-просторовій структурі території парку «Моряків» та пейзажі Рибальського острова

Композиційно та тематично монитор «Железняков» підкреслюється низкою меморіальних скульптур – пам'ятником «Загиблим морякам

Дніпровської флотилії під час оборони Києва», пам'ятним знаком на честь геройського екіпажу човна «Вірний» і меморіалом «Вічна пам'ять морякам-підводникам, загиблим у морі». Ці меморіальні об'єкти були розміщені на різних етапах розвитку території парку, однак підкреслюють тематику монітора й доповнюють центральний меморіал. Важливими є візуальні зв'язки монітора з міським середовищем, що збільшує його композиційне значення, оскільки він є елементом пейзажу Рибальського півострова (див. рис. 4). Відповідно, розміщення об'єктів культурної спадщини в межах Печерського ландшафтного парку та парку «Моряків» стало передумовою організації території цих об'єктів, що і визначило їхню панівну функцію.

Тісний взаємозв'язок між розвитком паркової території та об'єктом культурної спадщини прослідковується і на території парку Вічної Слави, що зумовило віднесення його до першої категорії, хоча він має дещо інший характер.

Територію сучасного парку Вічної Слави використовували як паркову з 1894 р., проте з часом його назва та функції змінювалися, а сучасних рис парк набув у 1957 р., коли до 40-річчя Жовтневої революції було прийнято рішення сформувати «Парк Вічної Слави воїнам Великої Вітчизняної війни» [8]. Композиційним центром парку став монумент Вічної Слави у вигляді 27-метрового обеліска, до якого веде широка алея, яка перед обеліском розширюється і переходить у площу Слави, де облаштовано 34 поховання різних за званням військових. Разом обеліск та площа утворюють цілісну композицію, що є пам'яткою історії національного значення Меморіальний комплекс парку Вічної Слави (ох. № 260044-Н). Із середини ХХ ст. територія парку перебуває у постійному розвитку – з'являються нові функціональні та композиційні компоненти, однак домінантою залишався обеліск до 2008 р., коли в межах території парку було збудовано «Меморіал жертв Голодомору» у вигляді свічі. Масштаб меморіалу не поступається обеліску та утворює із ним візуальні зв'язки (рис. 5), що позитивно впливає на композиційну структуру парку. В межах території парку розташований об'єкт монументального мистецтва – паркова скульптура льотчикам в образі капітана Титаренка – героя фільму «В бій ідуть тільки старики», встановлена в парку у 2001 р. на одній з точок панорамного огляду біля північно-західної межі. Скульптура є композиційним акцентом, який тематично узгоджується із загальним контекстом парку, що зумовило віднесення її до другої категорії. Об'єкти, віднесені до цієї категорії, узгоджені з ідеолого-тематичним контекстом парку та мають важливе композиційне значення.

До другої категорії варто віднести передусім об'єкти монументального мистецтва – пам'ятники Т. Г. Шевченку, О. С. Пушкіну, М. Рильському, які стоять в однойменних парках. Найпершим серед наведених об'єктів був створений пам'ятник Т. Г. Шевченку (пам'ятка монументального мистецтва монументального значення ох. № 260009-Н), встановлений у 1939 р. на місці монументу Миколі І на території Університетського скверу (на момент створення Миколаївського), після чого сквер було перейменовано на парк ім. Т. Г. Шевченка.

Дещо іншим чином історія розгорталася на території парку ім. О. С. Пушкіна, де монумент поету встановлено у 1962 р. (більше ніж через 60 років після створення парку), та в Голосіївському парку ім. М. Рильського, названому на честь поета у 1964 р., а встановлення пам'ятнику відбулося лише у 2003 р. [8]. Під охорону монумент взято у 2012 р. як пам'ятку монументального мистецтва місцевого значення (ох. № 676-Кв). Поряд із тим, композиційне значення цих об'єктів культурної спадщини є різним, що зумовлено розмірами паркової території, місцем розміщення у їхній структурі та габаритами монумента.

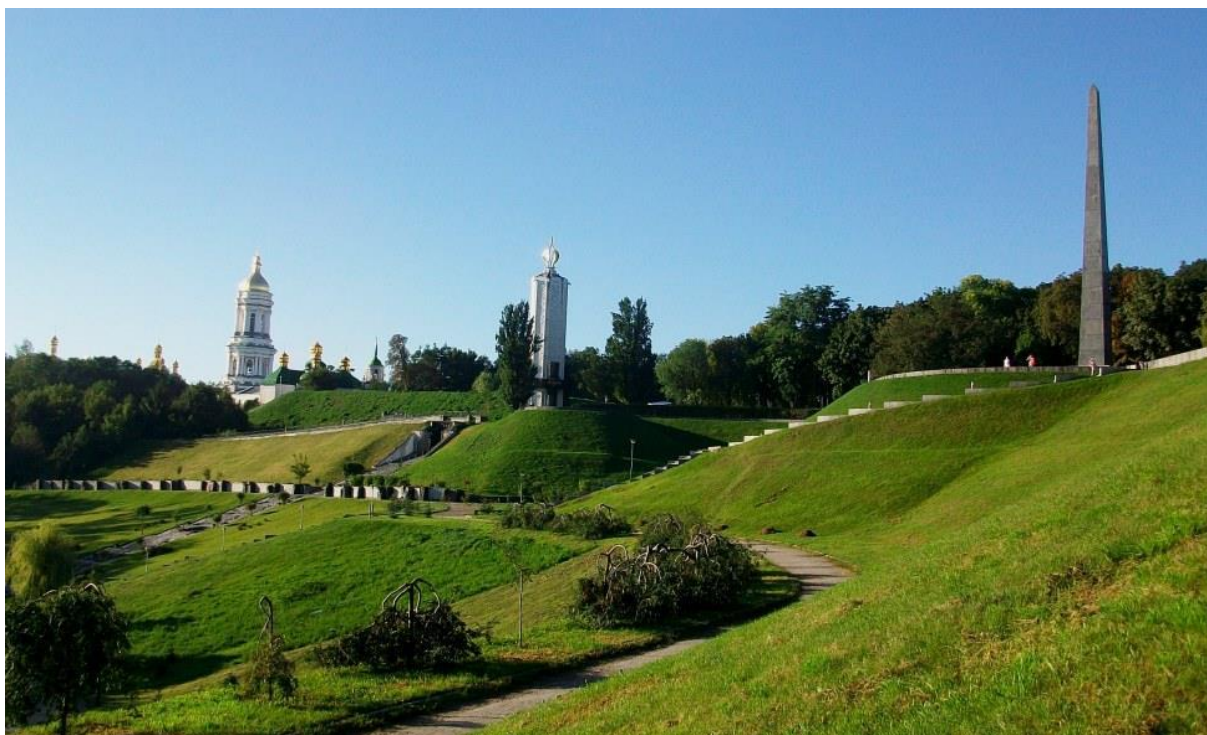

Рис. 5. Візуальні зв'язки між основними композиційними домінантами парку Вічної Слави та Великою лаврською дзвіницею. Фото 2015 р.

Отже, роль центрального композиційного компоненту в загальній об'ємно-просторовій структурі парку ім. Т. Г. Шевченка виконує пам'ятник поетові, розміщений у центральній зоні території, а порівняно невелика площа парку та значна кількість візуальних зв'язків зумовлюють його вплив на сприйняття паркових пейзажів. Водночас місце розташування пам'ятника О. С. Пушкіну та М. Рильському розміщені у вхідній зоні паркових територій, унаслідок чого виконують роль композиційних домінант лише цієї зони, а не всієї території. Окрім того, доволі великі площі, які займають парки, а також значна площа закритих просторів спричинили ізолюваність монументів від решти території.

До третьої категорії віднесено об'єкти культурної спадщини, які не поєднані ідеологічно або тематично із парком, але мають важливе композиційне значення. Зокрема, пам'ятку історії національного значення – могилу військового діяча генерала армії Героя Радянського Союзу М. Ф. Ватутіна (ох. № 260019-Н) та пам'ятку науки і техніки місцевого

значення фонтан Київського водогону (ох. № 442/7-Кв), які розташовані на території Маріїнського парку. Об'єкти є свідченням певних історичних подій, розміщені в різні періоди розвитку паркової території, що зумовило їхній суперечливий характер у композиційній структурі паркового простору. Поряд із тим, фонтан став візитівкою Маріїнського парку та асоціюється із ним (незважаючи на те, що окрім Маріїнського такі фонтани розміщені в межах Міського саду, навпроти Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка, у Золотоворітському сквері). Незважаючи на важливе композиційне значення фонтану в Маріїнському парку, внаслідок загущених насаджень порушено значну кількість візуальних зв'язків, що знижує вплив фонтану на композицію території. Подібна ситуація спостерігається і на території Міського саду, де розміщено ідентичний об'єкт (ох. № 442/8-Кв).

Щодо могили військового діяча генерала армії Героя Радянського Союзу М. Ф. Ватутіна, то варто зауважити наявність монументу, а також інших компонентів, які підкреслюють його історичне та ідеологічне значення, що зумовлює його вплив як композиційного елементу на об'ємно-просторову структуру Маріїнського парку. Наявність у межах історичного парку XIX ст. монументу трагічної тематики, присвяченого воєнним подіям Другої світової війни, має суперечливий характер, поряд із тим його композиційний вплив є безперечним унаслідок розмірів, регулярних прийомів побудови композиції, що контрастують із загальною композиційно-планувальною побудовою паркового середовища, а також розміщення навпроти одного з другорядних входів у парк.

До об'єктів цієї категорії слід також віднести водогінну вежу з підземним резервуаром – пам'ятку архітектури та містобудування, науки та техніки місцевого значення (ох. № 442/6-Кв), що розташована в межах парку Хрещатий. Нині у вежі функціонує КП «Водно-інформаційний центр», який має значний вплив на низку аспектів функціонування парку. Насамперед, варто підкреслити композиційне значення власне споруди, яка має значні розміри та є домінантою значної частини парку Хрещатий, окрім того, організація території навколо підкреслює її композиційне значення та її функції (як на момент створення, так і на сучасному етапі). Своєю чергою сучасне функціональне призначення вежі водогону з підземним резервуаром збільшує рекреаційне навантаження на територію парку та підвищує його відвідуваність.

Окремо варто згадати об'єкти культурної спадщини, розташовані за межами паркових територій, проте візуально або навіть композиційно поєднані з їхньою об'ємно-просторовою структурою. До таких, зокрема належить Маріїнський палац, який стоїть між Маріїнським парком і Міським садом, але не входить у їхні межі, а займає визначальне місце у їхній композиційній структурі та має суттєвий візуальний вплив на сприйняття паркових пейзажів. Окрім того, Будинок Київської удільної контори обмежений з усіх сторін територією Маріїнського парку та візуально сприймається як його частина, хоча формально не є в балансі його території. Важливе значення має об'єкт ЮНЕСКО Києво-Печерська Лавра,

Велика лаврська дзвіниця та інші споруди якої розміщені біля території парку Вічної Слави. Оскільки тут є значна частка відкритого простору, а також складний рельєф, майже з будь-якої частини парку утворюються візуальні зв'язки (див. рис. 5).

Окремої уваги заслуговують об'єкти культурної спадщини, які не впливають на композиційну та ідеолого-тематичну структуру парку, але мають важливе культурно-історичне значення. До таких належать пам'ятки археології національного значення, а в межах дослідних об'єктів це – Поселення давньоруське (ох. № 260041-Н) (парк «Нивки» (східна частина), культурний шар села Берестове (ох. № 260048-Н) (парк Вічної Слави), Ремісничий район стародавнього Києва – культурний шар «Міста Ізяслава Святополка» (ох. № 260051-Н) та культурний шар села Угорське (ох. № 260060-Н) (парк Володимирська гірка). Наявність пам'яток археології у межах паркових територій зумовлює необхідність врахування режимів утримання цієї категорії об'єктів культурної спадщини при розробці проектів їх утримання та проведенні будь-яких робіт у межах території парку.

Отже, на основі аналізу наукових джерел, літератури та власних досліджень можна виділити показники, які характеризують взаємозв'язок об'єктів культурної спадщини та паркового середовища в контексті їхнього культурно-історичного значення:

- кількість історично важливих компонентів, особливості їхнього просторового розміщення, незмінність функціонального значення [22];
- місце об'єктів культурної спадщини у композиційній та інформаційній структурі паркового простору, ідеологічний контекст, а також його взаємозв'язок з іншими компонентами паркового простору;
- візуальні зв'язки між внутрішньопарковими точками огляду, міським середовищем та об'єктами культурної спадщини, розміщеними як в межах, так і за межами парку.

Висновки і перспективи. В результаті проведеного дослідження було виявлено взаємозв'язок між особливостями формування об'єкта культурної спадщини та його значенням у сучасній композиційній та інформаційній структурі паркової території, у межах якої він розташований. Відповідно до цих особливостей зроблено розподіл об'єктів культурної спадщини на три категорії. До першої віднесено об'єкти, створення яких передувало закладанню парку або відбувалося одночасно та визначило особливості його формування (функції, тематику, композиційну структуру). Другу групу формують об'єкти культурної спадщини, які з'явилися після формування парку, з урахуванням його функціонального призначення, тематики та композиційної структури. Третя категорія охоплює об'єкти, які були включені у паркову територію без урахування його функціонального призначення, не пов'язані з його тематикою або суперечать їй та не вписуються в композиційну структуру. Відповідно до запропонованого розподілу, проаналізовано об'єкти культурної спадщини, які розміщені в межах парків м. Києва, та виявлено, що найціннішими у контексті

композиційного та ідеологічного значення на сучасному етапі є об'єкти культурної спадщини першої категорії.

Список використаних джерел

1. Бреус Н. Ю. Ретроспективний аналіз розвитку паркобудівництва у м. Києві та проблеми міських парків на сучасному етапі їх розвитку / Н. Ю. Бреус // Науковий вісник НУБіП України. Серія : «Лісівництво та декоративне садівництво». – 2013. – Вип. 187 (1). – С. 22–30.
2. Гатальська Н. В. Науково-методичні підходи оцінювання культурно-історичної цінності парків / Н. В. Гатальська // Науковий вісник НЛТУ. – 2017. – Т. 27. – № 4. – С. 32–35.
3. Генеральний план м. Києва. Том IX.2. «Збереження та охорона історико-культурної спадщини». Книга 1.1. Доопрацювання історико-архітектурного опорного плану м. Києва. Переліки пам'яток культурної спадщини та об'єктів культурної спадщини. Заключний науковий звіт. 2015 р. 469 с.
4. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (місцевого значення) станом на 15.03.2016. Опубліковано на сайті Міністерства культури України 25.03.2016. р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245082884&cat_id=245037959.
5. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (національного значення) станом на 15.03.2016. Опубліковано на сайті Міністерства культури України 25.03.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406
6. Історико-архітектурний опорний план м. Києва (коригування). Генеральний план м. Києва. Том VIII «Збереження та охорона історико-культурної спадщини». Книга 2. Коригування історико-архітектурного опорного плану м. Києва. Пояснювальна записка. – Київ : НДІ пам'яткоохоронних досліджень, 2015. – 268 с. (рукопис).
7. Клименко Ю. О. Еколого-біологічні основи відновлення старовинних парків Полісся та Лісостепу України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : спец. 06.03.01 / Ю. О. Клименко. – К., 2012. – 413 с.
8. Олексійченко Н. О. Меморіальні парки Києва : монографія / Н. О. Олексійченко, Н. В. Гатальська, М. О. Подольхова, М. С. Мавко. – Біла церква : Вид. Пшонківський О. В., 2017. – 336 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 3.09.09. № 928 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>.
10. Родічкін І. Д. Старовинні маєтки України / І. Д. Родічкін, О. І. Родічкіна. – Київ : Мистецтво, 2009. – 384 с.
11. Ромишовский С. В. Общественные сады г. Киева в период с 1897-го по 1902-й год / С. В. Ромишовский. – К. : Типография К. Н. Милевского, 1902. – 58 с.
12. Території та зони охорони пам'яток археології та археологічних об'єктів, розташованих у межах м. Києва: витяг з історико-архітектурного опорного

- плану м. Києва з позначенням зон охорони пам'яток, територій заповідників. Міністерство культури, «НДІ пам'яткоохоронних досліджень», 2011. – 1 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dp.kga.gov.ua/images/files/1_Archeology.pdf.
13. Bell S. Landscape: Pattern, Perception and Process / S. Bell. – London : E. & F. N. Spon, 1999. – 344 p.
 14. Fairclough G. Yesterday's World, Tomorrow's Landscape. The English Heritage Historic Landscape Project / eds. by G. Fairclough, G. Lambrick, A. McNab. – London : English Heritage, 1992. – 94 p.
 15. Gobster P. H. Visions of nature: conflict and compatibility in urban park restoration / P. H. Gobster // Landscape and Urban Planning. – 2001. – Vol. 1, Issue 56, № 1–2. – P. 35–51.
 16. Gregotti V. The Form of the Territory / V. Gregotti // On Territories OASE. – 2009. – Vol. 80. – P. 7–22.
 17. Jankovic N. Architectural Terri(s)ories: Jajinci Memorial Park in Belgrade / N. Jankovic // AM Journal. – 2017. – Issue 12. – P. 81–88.
 18. Jessel B. Elements, characteristics and character – Information functions of landscapes in terms of indicators / B. Jessel // Ecological Indicators. – 2006. – Vol. 6, Issue 1. – P. 153–167.
 19. Litton R. B. Aesthetic dimensions of the landscape / R. B. Litton // Natural Environments: Studies in Theoretical and Applied Analysis. – Baltimore MD: Johns Hopkins University Press. – 1972. – P. 262–291.
 20. Lowenthal D. Age and artefact / D. Lowenthal // The Interpretation of Ordinary Landscapes, Geographical Essays. – New York : Oxford University Press. – 1979. – P. 103–128.
 21. Lynch K. The Image of the City / K. Lynch. – Cambridge, MA : MIT Press & Harvard University Press, 1960. – 195 p.
 22. Ode A. Capturing landscape visual character using indicators: Touching base with landscape aesthetic theory / A. Ode, M. S. Tveit, G. Fry // Landscape Research. – 2008. – Vol. 33, Issue 1. – P. 89–117.
 23. Rossi A. Arhitektura grada / A. Rossi. – Karlovac : Naklada Društva arhitekta grada Vinara i geodeta Karlovak, 1999. – 204 s.
 24. Sowinska-Swierkosz B. Review of cultural heritage indicators related to landscape: Types, categorisation schemes and their usefulness in quality assessment / B. Sowinska-Swierkosz // Ecological Indicators. – 2017. – Issue 81. – P. 526–542.

References

1. Breus, N. Yu. (2013). Retrospektyvnyi analiz rozvytku parkobudivnytstva u m. Kyievi ta problemy miskykh parkiv na suchasnomu etapi yikh rozvytku [Retrospective analysis of the development of park construction in Kyiv and the problems of urban parks at the present stage of their development]. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Series: Arboriculture and ornamental horticulture, 187 (1), 22–30.
2. Gatal'ska, N. V. (2017). Naukovo-metodychni pidkhody otsiniuvannia kulturno-istorychnoi tsinnosti parkiv [Scientific and methodological approaches to

- assessing the cultural and historical value of parks]. Scientific Bulletin of UNFU, 27, 4, 32–35.
3. Heneralnyi plan m. Kyieva. Tom IX.2. "Zberezhennia ta okhorona istoryko-kulturnoi spadshchyny". Knyha 1.1. Doopratsiuvannia istoryko-arkhitekturnoho opornoho planu m. Kyieva. Pereliky pam'iatok kulturnoi spadshchyny ta ob'iektiv kulturnoi spadshchyny. Zakliuchnyi naukovyi zvit (2015). [The general plan of Kyiv (2015). Volume IX.2. "Preservation and protection of historical and cultural heritage". Book 1.1. Revision of the Historical and Architectural Support Plan of Kyiv. Lists of cultural heritage monuments and objects of cultural heritage. Final scientific report]. 469.
 4. Derzhavnyi reiestr nerukhomykh pam'iatok Ukrainy (mistsevoho znachennia) stanom na 15.03.2016 [State register of immovable monuments of Ukraine (local value) as of March 15, 2016. Published on the website of the Ministry of Culture of Ukraine on March 25, 2016]. Avialable at: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245082884&cat_id=245037959.
 5. Derzhavnyi reiestr nerukhomykh pam'iatok Ukrainy (natsionalnogo znachennia) stanom na 15.03.2016 [State register of immovable monuments of Ukraine (national value) as of March 15, 2016. Published on the website of the Ministry of Culture of Ukraine on March 25, 2016]. Avialable at: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406
 6. Istoryko-arkhitekturnyi oporny plan m. Kyieva (koryhuvannia) (2015). Heneralnyi plan m. Kyieva. Tom VIII "Zberezhennia ta okhorona istoryko-kulturnoi spadshchyny". Knyha 2. Koryhuvannia istoryko-arkhitekturnoho opornoho planu m. Kyieva. Poiasniuvalna zapyska [Historical and Architectural Support Plan of Kyiv (adjustment) (2015). The general plan of Kyiv. Volume VIII «Preservation and protection of historical and cultural heritage». Book 2. Adjustment of historical and architectural support plan of Kyiv. Explanatory note. Kyiv. Research Institute of Memorial Research]. 268.
 7. Klymenko, Yu. O. (2012). Ekoloho-biologichni osnovy vidnovlennya starovynnykh parkiv Polissya ta Lisostepu Ukrayiny [Ecological and biological bases of restoration of old parks of the Polissya and the Lisostep of Ukraine]. Doctor's thesis, Kyiv, 413.
 8. Oleksiichenko, N., Gatal'ska, N., Podol'hova, M., & Mavko, M. (2017). Memorialni parky Kyieva [Memorial Parks of Kyiv]. Bila Tserkva, 336.
 9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zanesennia ob'iektiv kulturnoi spadshchyny natsionalnogo znachennia do Derzhavnogo reiestru nerukhomykh pam'iatok Ukrainy" vid 3.09.09. № 928 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the inclusion of objects of cultural heritage of national importance into the State Register of immovable monuments of Ukraine". From September 3, 09 No. 928]. Avialable at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>.
 10. Rodichkin, I. D., Rodichkina, O. I. (2009). Starovynni maietky Ukrainy [The Old Estates of Ukraine]. Ancient estates of Ukraine, 384.
 11. Romyshovskyy, S. V. (1902). Obshchestvennye sady h. Kyeva v peryod s

- 1897-ho po 1902-y hod [Public gardens of Kiev in the period from 1897 to 1902]. Kiev, 58.
12. Terytorii ta zony okhorony pam'iatok arkheolohii ta arkheolohichnykh ob'iektiv, roztashovanykh u mezhakh m. Kyieva: vytiah z istoryko-arkhitekturnoho opornoho planu m. Kyieva z poznachenniam zon okhorony pam'iatok, terytorii zapovidnykiv. Ministerstvo kultury, "NDI pam'iatkookhoronnykh doslidzhen" (2001). [The territories and zones of protection of archeological monuments and archaeological sites located within the city of Kyiv: extracted from the historical-architectural support plan of Kyiv with the designation of the protection zones of memorials, territories of reserves. Ministry of Culture Ministry of Culture, Research Institute of Memorial Research] Available at: http://dp.kga.gov.ua/images/files/1_Archeology.pdf.
 13. Bell, S. (1999). Landscape: Pattern, Perception and Process. London, 344.
 14. Fairclough, G., Lambrick, G. & McNab, A. (eds.) (1992). Yesterday's World, Tomorrow's Landscape. The English Heritage Historic Landscape Project. London, 94.
 15. Gobster, P. H. (2001). Visions of nature: conflict and compatibility in urban park restoration. Landscape and Urban Planning, 56 (1–2), 35–51.
 16. Gregotti, V. (2009). The Form of the Territory. On Territories OASE, 80, 7–22.
 17. Jankovic, N. (2017). Architectural Terri(s)ories: Jajinci Memorial Park in Belgrade. AM Joutnal, 12, 81–88.
 18. Jessel, B. (2006). Elements, characteristics and character – Information functions of landscapes in terms of indicators. Ecological Indicators, 6 (1), 153–167.
 19. Litton, R. B. (1972). Aesthetic dimensions of the landscape. J. V. Krutilla (ed.) Natural Environments: Studies in Theoretical and Applied Analysis, 262–291.
 20. Lowenthal, D. (1979). Age and artefact. D. W. Meinig (ed.) The Interpretation of Ordinary Landscapes, Geographical Essays, 103–128.
 21. Lynch, K. (1960). The Image of the City. Cambridge, MA, 195.
 22. Ode, A., Tveit, M. S., & Fry, G. (2008). Capturing landscape visual character using indicators: Touching base with landscape aesthetic theory. Landscape Research, 33 (1), 89–117.
 23. Rossi, A. (1999). Arhitektura grada. Karlovac, 204.
 24. Sowinska-Swierkosz, B. (2017). Review of cultural heritage indicators related to landscape: Types, categorisation schemes and their usefulness in quality assessment. Ecological Indicators, 81, 526–542.

КОМПОЗИЦИОННОЕ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ПАРКОВОЙ СРЕДЕ

Н. В. Гатальская

Аннотация. В статье приведены результаты аналитических исследований по вопросу места и роли объектов культурного наследия в композиционной структуре парковой территории и взаимосвязи их идеологического контекста с тематикой парков. В зависимости от особенностей формирования объекта культурного наследия и его значение в современной композиционной и информационной структуре

парковой территории, в пределах которой он расположен, сделано распределение объектов культурного наследия на три категории. В первую отнесены объекты культурного наследия, создание которых предшествовало закладке парка или происходило одновременно и определило особенности его формирования (функции, тематику, композиционную структуру). Вторую группу составляют объекты, которые появились после формирования парка, с учетом его функционального назначения, тематики и композиционной структуры. Третья категория объединяет объекты, которые были включены в парковую территорию без учета функционального назначения парка, не связанные с его тематикой или противоречат ей идейно, не вписываются в композиционную структуру. Согласно предложенному распределению, проанализированы объекты культурного наследия, расположенных в пределах парков м. Киева, и обнаружено, что наиболее ценными в контексте композиционного и идеологического значения на современном этапе являются объекты культурного наследия первой категории.

Ключевые слова: культурное наследие, композиционная структура, парковая среда.

COMPOSITIONAL AND IDEOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE IN THE PARK ENVIRONMENT

N. Gatal'ska

Abstract. The article presents the results of analytical research on the exploring the subject of the place and role of the objects of cultural heritage in the compositional structure of the park environment and the relation of their ideological context with the theme of the parks. Depending on the peculiarities of the formation of the object of cultural heritage and its significance in the modern compositional and informational structure of the park territory within which it is located, the division of objects of cultural heritage into three categories is made. The first group consists of objects of cultural heritage, the creation of which preceded the laying of the park or occurred simultaneously and determined the features of its formation (functions, themes, composition structure). The second group consists of objects that appeared after the formation of the park, taking into account its functional purpose, theme and composition structure. The third category unites objects that were included in the park territory without regard to its functional purpose, not related to its themes, or contradict it ideologically, and do not fit into the composition structure. According to the proposed distribution, objects of cultural heritage located within the parks of Kyiv were analyzed and found that the objects of cultural heritage of the first category are the most valuable in the context of the compositional and ideological significance at the present stage.

Keywords: cultural heritage, compositional structure, park environment.